

TÉMA

Ľudské práva ohrozené mocou a relativizmom

Janne Haaland Matlary

Dnes Vám chcem porozprávať čosi o vplyve ľudských práv a o zmenách, ktoré prebiehajú v koncepte ľudských práv, čím dochádza aj k zmene vnímania práva na život a práva rodiny. Vysvetlíme si, čo v skutočnosti ľudské práva sú, a tiež sa zameriame na to, ako sa v súčasnej európskej politike, a pravdepodobne aj v tej americkej a tiež v OSN, vnímajú argumenty ohľadom ľudských práv.

Sila politickej moci

Nie som taký obľúbený typ špecialistu ako lekár, som totiž odborník na moc, a to najmä moc v ponímaní Machiavelliho. Vyštudovala som politológiu, a teda analyzujem, ako funguje vo svete politická moc. A budete možno prekvapení, keď poviem, že podľa mňa je vojenská moc oveľa menej dôležitá než moc definovať politicky korektné správanie. Ten, kto má moc definovať to, čo je politicky korektné, je skutočne vplyvný. My v západnej spoločnosti si žijeme v relatívnom mieri. Nebojíme sa hrozby Ruska, zatiaľ ani hrozby Číny. Hoci, verte mi, Čína je nová supervelmoc, ktorej vnímanie populácie bude o pár rokov dôležité aj tu v Európe. Čína sa blíži k bodu, keď bude taká silná ako Spojené štáty americké.

V dnešnej západnej Európe sú už dnes problémy súvisiace s rodinou, otázkami života, občianskou spoločnosťou z pohľadu práva na život veľmi zložité. Žijeme v politickom systéme, ktorý formuje Organizácia spojených národov, Európska únia, medzinárodné právo, a to najmä

konceptom ľudských práv. V tomto priestore však nedochádza k debate, ktorá by bola racionálna a ktorej výsledkom by boli racionálne závery. Ide tu o neustály boj medzi rôznymi hráčmi, ktorí majú rôzne druhy moci.

Janne Haaland Matlary

Pekinská konferencia

V roku 1995 sa konala v Pekingu konferencia OSN na tému preľudnenia a populáčnej explózie. Išlo v podstate o politický konsenzus, pripravený škandinávskymi krajinami. Naša prvá nórska premiérka Gro Harlem Brundtlandová, inak lekárka, v 70. rokoch tvrdo raziaca potratovú agendu, sama pracovala na téze o preľudnení pre túto konferenciu. Tvrdila, že každá žena

má právo na potrat a dá sa povedať, že potraty sú istým spôsobom dobré, pretože naša zem je už značne preľudnená. Téza o preľudnení sama o sebe od týchto čias išla do úzadia, lebo vidíme, že v Európe máme dnes práve opačný problém – vyľudňovanie. Demografické krivky sú veľmi nízke, iba Francúzsko a severské krajiny majú index pôrodnosti blížiaci sa ku 2. To, čo vidíme v Číne, Indii a v celej Ázii, kde sa robia potraty dievčat, či zabíjajú už dočatá ženského pohlavia, je obrovským problémom. Časopis The Economist nedávno uviedol, že vďaka zabíjaniu počatých dievčat je v Číne o 100 miliónov žien a dievčat menej než chlapcov a mužov.

V Pekingu sme spolu s vatikánskou delegáciou spolupracovali aj s ďalšími krajinami a najmä niektorí členovia delegácií z USA a Európskej

TÉMA

únie boli skutočne draví v presadzovaní radikálnej feministickej agendy. Mali sme to šťastie, že nám uverejnili tlačové správy, ktoré sa dostali až k európskym čitateľom, a v nich sme Európanov upozornili na to, že ich reprezentanti v Pekingu prezentujú názory, na ktoré podľa nás nemali mandát. Dal napríklad taliansky parlament mandát svojej delegácii na to, aby v Pekingu prezentovala radikálne feministické názory? Keď sa to obyvatelia v Taliansku dozvedeli, vyvolalo to nevoľu mnohých ľudí. Bismarck raz prirovnal politiku ku klobásam, keď povedal, že nikto, kto je klobásy, radšej nechce vedieť, čo všetko ide do klobás pri ich výrobe. Tak je to aj so zákonmi. Nechceme vedieť, ako vznikajú zákony a čo všetko im predchádza. Politický proces je totiž často veľmi iracionálny, až stupídny. Nakoniec však ústi do zákonov, ktoré vy musíte dodržiavať. A celé toto je veľmi znechucujúce, ak očakávame od politiky, že jej základom budú určité princípy. A práve v oblasti rodiny, potratov a podobných tém existujú kľúčové ideologické rozdiely. Či je to konzervatívce, liberál, socialista, alebo komunista, každý bude mať úplne iný názor na to, čo rodina vo svojej podstate je, či je rodina inštitúcia, ktorú má spoločnosť chrániť, do akej miery môže štát do rodiny zasahovať, atď.

Dva prístupy k definovaniu ľudských práv

Hlavné názorové boje vznikajú práve okolo otázky ľudských práv. V otázkach ľudských práv sa nachádzame doslova na vojnovom poli. Som členkou komisie, ktorá je poverená prípravou revidovania nórskej ústavy, ktorá je 200 rokov stará, a do tejto ústavy chceme vložiť listinu základných ľudských práv. Keď sme začali túto otázku riešiť, hneď sa objavili rozdielne názory na to, čo ľudské práva sú. Sú ľudské práva len výsledkom pozitívneho práva, výsledkom politického procesu, a ak áno, v tom prípade sú ľudské práva totožné so samotnou politikou? Alebo vychádza koncept ľudských práv z konceptu prirodzeného práva, teda niečoho, čo stojí nad politikou, a v určitom zmysle aj nad samotným zákonom? Sú ľudské práva niečím, čo vlastným vďaka tomu, že som ľudskou bytosťou, alebo je to niečo, čo mi poskytuje štát? Toto je samozrejme dôležité rozlíšiť kvôli stanoveniu definície práv rodiny a práv žien. Všetky záujmové

skupiny sa snažia privlastniť si a podsúvať ďalej svoju definíciu ľudských práv s cieľom obrany svojich záujmov. Niektorí ochrancovia práv dokonca presadzujú myšlienky ľudských práv pre zvieratá.

Vždy by sme sa mali pýtať, z čoho konkrétne ľudské právo vychádza. Je zakotvené v nejakej konvencii, Všeobecnej deklarácii ľudských práv, kde ho môžem nájsť? Ak niektorí ľudia presadzujú ako ľudské právo, aby si homosexuáli mohli zakladať rodiny, treba sa opýtať, v akom dokumente možno takéto ľudské právo nájsť.

Pôvod ľudských práv

Koncept ľudských práv vstúpil do západnej európskej politiky v roku 1948 vydaním Všeobecnej deklarácie ľudských práv. Moja kolegyňa vo vatikánskej delegácii a v Pápežskej akadémii sociálnych vied, Mary Ann Glendonová, ktorá je tiež profesorkou práva na Harvardskej univerzite, napísala veľmi kvalitnú knihu o vzniku tejto deklarácie (pozn. v anglickom originály má názov: A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights). Snaží sa v nej ukázať, že táto deklarácia má koncept a vlastnú racionalitu. V preambule sa hovorí, že ľudské práva sú touto deklaráciou potvrdené, teda nie kreované, vytvorené, či vymyslené. Existovali už pred tým, čo sa politici a delegáti rôznych krajín stretli, aby deklaráciu spísali. A toto je závažná skutočnosť, pretože prirodzený koncept ľudských práv znamená, že ide o niečo vlastné vám i mne, nie niečo, čo nám je dané štátom, alebo čím štát môže narábať alebo si kedykoľvek zobrať naspäť. V preambule sa tiež hovorí, že ľudské práva sú prirodzené, to znamená, že sme sa s nimi už narodili, sú súčasťou našej ľudskosti a sú založené na ľudskej dôstojnosti. Tí z vás, ktorí si pamätáte na konferenciu v Pekingu, viete, že feministky napríklad namietali používanie slova dôstojnosť, pretože im asociovalo niečo represívne voči ženám. Dôstojnosť je však kľúčovým konceptom. Ak máme všetci rovnakú dôstojnosť, vlastnime zároveň určité základné práva. Všeobecná deklarácia ľudských práv je v určitom zmysle bibliou ľudských práv. Je jedinou platformou, ktorá je zároveň prirodzenoprávnym dokumentom. Definícia ľudskej bytosti je, že

TÉMA

máme všetci určitú dôstojnosť. Ľudia nie sú len z mäsa a kostí, ale zároveň sme aj duchovné bytosti. Máme napríklad právo na náboženskú slobodu. Samotný text Všeobecnej deklarácie ľudských práv je vynikajúci. Svätá stolica naň vždy kladie dôraz, vždy sa naň odvoláva. Dôvodom je definícia ľudskej bytosti, nachádzajúca sa hneď na začiatku deklarácie, uznáva, že človek má nárok na určité materiálne aj duchovné práva. Deklaruje, že rodina je prirodzená základná skupinová jednotka spoločnosti. Rodina nie je ničím, čo štát musí povoliť, alebo čo môže definovať iným spôsobom, alebo čo môže štát odstrániť. Rodina existuje od úplného počiatku ako prirodzená entita. Všeobecná deklarácia ľudských práv je veľmi dôležitý dokument. Dôvod, pre ktorý Všeobecná deklarácia ľudských práv vznikla, boli horory druhej svetovej vojny, genocída Židov a Rómov, a všetko to zabíjanie. Osoby súdené v Norimberských procesoch boli odsúdené preto, že poslúchli príkazy. Boli odsúdené na princípoch prirodzeného práva. Dokument obsahujúci prirodzené práva nebol dovtedy v medzinárodnom práve prítomný, ale oni boli odsúdení, pretože ich zločiny boli také otrasné, že to mali vedieť. Jednoducho nemali tieto príkazy poslúchnuť. Norimberský súd vyslovil, že existuje vyššie právo než to pozitívne zaznamenané v Hitlerových zákonoch. A tým pádom tiež vyjadril, že existuje vyššie právo než to slovenské, nórske, alebo akékoľvek iné pozitívne právo vytvorené právnikmi. Ľudské práva teda nemôžu existovať, ak sme len pozitívisť a budeme tvrdiť, že všetko právo je len vygenerované v politickom a v legislatívnom procese, podobne ako Bismarckove klobásky. A toto je kľúčová myšlienka, ktorú chcem dnes zdôrazniť.

Moc ľudských práv

Prečo to tak je, vysvetlím. Po roku 1948 boli ľudské práva spísané do právnych konvencií. Na jednej strane ide o dôležitý právny vývoj. Na druhej strane nie sú politicky záväzné, nezáleží na nich natoľko. V tom čase nebola medzi ľuďmi ani rozšírená vedomosť o nich. Ľudské práva začínajú byť v našich politických systémoch dôležité až po

roku 1990, teda len nedávno. Ľudské práva a ich koncept je zároveň tzv. nadnárodný, t.j. stojí nad právnymi systémami jednotlivých štátov. Spomenuté konvencie sú síce nadnárodné, ale je tiež dôležité zdôrazniť, že nemajú pričlenené žiadne súdy. Je tu len Európsky súd pre ľudské práva v Štrasburgu a medzinárodný tribunál OSN pre súdenie vojnových zločinov, zločinov proti ľudskosti a genocídy. Zjednodušene možno povedať, že máme právne záväzný koncept ľudských práv, ale máme málo prostriedkov, ako zabezpečiť ich dodržiavanie.

Väčšina ľudí dodržiava zákon, aj keď k tomu nie

sú prinútení. Keď cestujem autobusom, kúpim si cestovný lístok, pretože si myslím, že by som mal dodržiavať príslušné predpisy. Skutočnosť, že máme právne záväzné konvencie, je dôležitá. Potom sa dá ešte hovoriť o moci ľudských práv. Hlavná moc ľudských práv tkvie v politickom procese a vytváraní silného tlaku toho, čo je politicky korektné a čo politicky korektné nie je. Tento proces môžeme veľmi silno badať v oblasti potratov a zmeny definície rodiny. Na scéne sa tiež nachádzajú kľúčoví hráči, ako mimovládne organizácie, ktoré majú vyhranené záujmy a venujú sa zväčša úzkej oblasti ľudských práv, resp. jednému ľudskému právu (tzv. právu ženy na potrat, právam zvierat a pod.). Ďalšími dôležitými aktérmi sú médiá, ktoré sú v súčasnej spoločnosti veľmi dominantné a ktorých prostriedkom je príťahovanie pozornosti aj upozorňovanie na určitý konflikt, boj.

Ľudské práva podriadené politickému procesu

Ľudské práva si našli cestu, a ja hovorím chvála Bohu za to, aj do medzinárodnej a európskej politiky, a to najmä od roku 1990. Dnes je koncept ľudských práv veľmi mocný pojem. Dnes možno použiť termín ľudské právo ako politický argument. V súčasnosti sú právnicki predovšetkým pozitívisť. Budú sa pýtať, kde má nejaké právo svoj právny základ, v akom dokumente je ustanovené, čím je podložený ten - konkrétny argument. Súd v Štrasburgu používa pre to interpretačnú metódu nazývanú dynamická metóda. Pýtala som sa viacerých právnikov v okolí,

“Dôvodom vzniku Všeobecnej deklarácie ľudských práv boli horory druhej svetovej vojny.”

TÉMA

či vedia identifikovať rozdiel medzi politikou a dynamickou metódou. Odpovedali, že nevedia. Pretože súd v Štrasburgu interpretuje ľudské práva z pohľadu súčasnej politickej situácie. Tak to bolo i v prípade krucifixov v Taliansku alebo v prípadoch, kedy si žalobca nárokuje potrat ako svoje právo. To znamená, že štrasburský súd posudzuje tieto prípady okuliarmi dnešnej doby. Keď Všeobecná deklarácia ľudských práv hovorí, že muži aj ženy, ktorí dosiahli plnoletosť, majú právo, bez akéhokoľvek obmedzenia z dôvodov rasových, národnostných alebo náboženských, uzavrieť sobáš a založiť si rodinu, sudca by sa najprv zamyslel nad tým, čo považujeme za rodinu v našej spoločnosti dnes, aká je dnešná politická situácia. To je základ pre úsudok sudcu. Niekedy je tento postup jednoznačne správny. Keď hovoríme o práve na životné prostredie, v roku 1948 si nikto ani nepomyslel, že to môže znamenať aj právo na čistý vzduch. Dnes považujeme právo na čisté životné prostredie za základné ľudské právo. Z daného vyplýva, že ľudské práva sa vyvíjajú. Neznamená to, že boli objavené v roku 1948 a odvtedy sú už nemenné. Katolík sa snaží oprieť svoj postoj o prirodzenoprávnu koncepciu ľudských práv, tak ako sa o to snažím aj ja. Myslím si, že ľudské práva sa musia interpretovať ako prirodzené právo. Čiže stojíme na križovatke, pričom jedným smerom vedie nasledovanie mnou spomenutej koncepcie, na druhej strane je tu koncepcia, kde je obsah ľudských práv podriadený politickému, či pozitívnoprávnemu procesu.

Právo na život

Pozrime sa bližšie na právo na život. Všeobecná deklarácia ľudských práv zakotvuje toto právo v článku 3, ktorý hovorí, že každý má právo na život, slobodu a osobnú bezpečnosť. Právo na život je prvým ľudským právom, pretože ak by som bola mŕtva, nemôžem sa tešiť z ďalších práv, ktoré by mi prislúchali. Dá sa povedať, že koncept ľudských práv existuje z dôvodu, aby boli ľudské práva chránené pred niečím, pred mocou štátu, represáliami, zneužívaním a pod. Otázka, ktorú si treba položiť, znie: Môže štát odobrať právo na život? Kedy tak môže urobiť? Pred narodením? Po tom, čo zostarnete a budete ťažko chorí? Či vtedy, keď spáchate zločin? V priebehu histórie

tradične platilo, že panovník či politická moc mohli popraviť ťažkých zločincov. Robilo sa tak aj v záujme zastrašenia obyvateľstva a nastavenia určitého príkladu. Preto sa vykonávali aj verejné popravy, ktoré vyplývali zo snahy podať odkaz: „Nerobte toto, lebo budete popravení ako títo.“ V niektorých pohanských spoločnostiach bolo dovolené zabiť starého a chorého človeka, pretože bol bremenom pre komunitu. Pre Vikingov v mojej krajine, ktorí boli bojovným kmeňom, bolo bremenom ťahať so sebou starých chorých ľudí, preto ich bežne zanechali v lese, aby tam umreli. V niektorých afrických kmeňoch sa to deje dodnes. Ale v pokresťančenej Európe sa tento vzorec správania zmenil. Takto nemožno konať, pretože je to v rozpore s ľudskou dôstojnosťou. Taktiež vykonávanie potratov sa stalo na základe kresťanského vplyvu neprípustným. Tu vidíme, že pri posudzovaní práva na život bezpodmienečne dôjdeme k nutnosti zodpovedať si otázku, čo je ľudská bytosť a čo ju definuje. Nikde vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv sa nespomína právo na potrat, iba právo na život. A budme veľmi ostražití, pretože aj vzhľadom na čoraz viac neradostnú vekovú štruktúru európskeho obyvateľstva a snahu ušetriť ekonomické prostriedky, domnievam sa, že ešte len príde čas, kedy sa v európskom priestore naplno rozvinie diskusia o legitímnosti eutanázie.

Právo na rodinu

Ďalej, čo sa týka práva na rodinu a deti, v západných krajinách táto téma v súčasnosti veľmi rezonuje. Všetko týkajúce sa rodiny je zrazu otázne. Čo je matka? Je biologické rodičovstvo dôležité? Čo je otec? Existuje vôbec niečo ako muž a žena? Čo je rodina? Mať deti znamená mať rodinu? A podobne. Prebieha tu teda diskusia o pojmoch, ktoré boli doteraz každému známe. Všetci predsa vieme, čo robí otca otcom a matku matkou. Že deti vznikajú pri sexuálnom spojení muža a ženy. Kto má právo na dieťa? Z dokumentov o ľudských právach vieme, že nikto. Neexistuje nič také ako právo na dieťa. Existuje iba právo uzavrieť sobáš a založiť si rodinu. Ale nikto nemá ľudské právo mať dieťa. To sa však v súčasnosti veľmi rýchlo mení. Aj z reklám vidíme, že biznis na „vyrábanie“ detí

TÉMA

sa veľmi rýchlo vyvíja. V Indii si môžete prenajať ženské lono, kúpiť vajíčko, v Amerike je cena samozrejme trochu vyššia, ale taktiež je to možné. V Nórsku môžete každopádne získať spermie zo štátnych nemocníc na účel inseminácie, ak žijete v manželstve alebo s partnerom, a to bez ohľadu na to, či ste gay alebo heterosexuál, platí rovnosť pred zákonom. Na rozdiel od Slovenska sa my v Nórsku, Švédsku, Španielsku, a týka sa to aj niektorých ďalších krajín, nachádzame už v tom „prekrásnom novom svete“. Ale tlak zo zahraničia, ako aj zo strany rôznych medzinárodných organizácií čoskoro spôsobí, že sa aj vy budete musieť pohnúť týmto smerom. Rovnako ako na konferencii v Pekingu, ani teraz nie je diskusia podložená nijakými principiálnymi argumentmi. Potraty sa vykonávajú, preto by musia byť legálne, aby boli k dispozícii pre všetky, nielen pre bohaté ženy. Podobný je argument, ktorý sa týka rodiny. Heterosexuáli majú deti, homosexuáli ich nemajú. Toto sa považuje za diskrimináciu. Každý preto môže získať dieťa, keď si zaobstará spermium v Dánsku alebo si prenajme ženské lono v Indii. Každému by mala byť táto možnosť daná k dispozícii, nielen tým bohatým. A štát by sa mal o toto „právo“ postarať. Sami vidíte, že uvedené názory nie sú založené na žiadnych principiálnych argumentoch, ale len na fakte, že ľudia čosi praktizujú, a preto tieto aktivity musí štát dovoliť.

Recept na tvorbu politickej korektnosti

Ako sme sa mohli zrazu v tomto „prekrásnom novom svete“ ocitnúť? Výskum hovorí toto. Vytvorí sa tzv. soft law (prekl. „jemné právo“), ktoré nie je právne záväzné, tak ako to bolo napríklad v prípade deklarácie z Pekingu. Toto právo je však politicky záväzné, t.j. ak ho nebudete dodržiavať, bude to hanba a pôjde o čosi politicky nekorektné. Normy prijaté

na pôde OSN by sa predsa mali dodržiavať. Potom sa zoberie nejaký vedecký výskum, ktorý dnes skutočne môže svedčiť v prospech kohokoľvek a čohokoľvek. Existuje napríklad veľa štúdií o tom, aké sú deti šťastné, keď vyrastajú s homosexuálnymi rodičmi. A potom prídu na rad mimovládne organizácie, demokracia zdola, že ľudia niečo požadujú. Vznikne hnutie a nátlak na politikov. Žiadny z politikov sa nevie ubrániť takémuto tlaku, najmä ak sú prítomné aj uvedené tri činitele, a ak je tretina, či dokonca polovica populácie zrazu určitého názoru, napr. zastáva novú definíciu rodiny.

Je zaujímavé ako vznikajú definície pojmov. Kto definuje politickú korektnosť? Kto definuje potrat ako reprodukčné právo? Nik predsa nie je proti reprodukčným právam. Kto definuje práva gayov adoptovať si dieťa ako ich nediskrimináciu? Nikto predsa nemá v úmysle byť za diskrimináciu gayov. Ja osobne si myslím, že tieto už raz urobené politické rozhodnutia, tak ako u nás v Nórsku, sú do budúcnosti ťažko zmeniteľné. Musela by skutočne prísť obrovská politická zmena, a to na medzinárodnej i národnej úrovni, aby sa veci pohli opačným smerom. Toto všetko je o moci, a nie o politikoch, ktorí už dávno nie sú tí, čo nás vedú určitým smerom. Politici sa v súčasnosti boja straty popularity. Ak teda mimovládne organizácie, ako je tá vaša, môžu mať už dopredu vymyslenú stratégiu, je potom možné určité procesy ešte zastaviť. V Európe môže byť takým príkladom Poľsko, ktoré ešte vždy dokáže zabrzdiť určité procesy vo svojej krajine. Ďakujem Vám za Vašu pozornosť.

Príspevok odznel na konferencii Vyber si život, 27. 3. 2010 v Rajeckých Tepliciach. Redakčne krátené. Preklad: Simona Bešková, medzicitulky: redakcia.

Odporúčame: J. H. Matlary, Ludské práva ohrozené mocou a relativizmom. Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007.

Prof. Dr. Philos. Janne Haaland Matlary je profesorkou v odbore medzinárodnej politiky na Katedre politických vied Univerzity v Oslo a mimoriadnou profesorkou na Royal Norwegian Military Staff College. Zastáva tiež viaceré významné posty vo verejnom živote, okrem iného je členkou Pápežskej rady pre rodinu, Pápežskej rady pre spravodlivosť a pokoj a pracuje tiež v skupine 100 svetových lídrov na Svetovom ekonomickom fóre v Davose.

V rokoch 1997 – 2000 bola štátnou tajomníčkou Ministerstva zahraničných vecí Nórska za kresťanských demokratov. Je tiež členkou pápežskej rady pre spravodlivosť a pokoj a Pápežskej rady pre rodinu. Ako predsedníčka alebo členka delegácie za Svätú stolicu sa pravidelne zúčastňuje na rozličných medzinárodných konferenciách.

Jej príspevok Ludské práva ohrozené mocou a relativizmom, s ktorým prichádza na konferenciu Vyber si život nesie rovnaký názov ako kniha, ktorá jej vyšla vo viacerých jazykoch vrátane slovenčiny. Je vydatá, matkou 4 detí.